

Michiel de Ruyter in de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog (1665-1667)

Oppperbevel en triomf

dr. G.A. Rommelse*

Inleiding

Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) is zonder twijfel de belangrijkste en beroemdste admiraal die Nederland ooit heeft voortgebracht. Zijn prestaties en karakter werden al tijdens zijn leven geëerd en na zijn dood onderwerp van legendes. Zijn eerste biograaf Gerard Brandt heeft hier zeer aan bijgedragen.

Nu dit jaar zijn vierhonderdste geboortedag wordt herdacht, blijkt eens te meer hoezeer zijn daden tot de verbeelding zijn blijven spreken. Bovendien is het opvallend hoe De Ruyter zijn opmerkelijke carrière begon en verder wist op te bouwen.

In dit artikel behandel ik De Ruyters rol in de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog (1665-1667). In deze oorlog openbaarde hij zich als de grootste Nederlandse zeeheld. De jaren voor

deze oorlog zullen kort ter sprake komen om de context van zijn opperbevelhebberschap en uiteindelijke triomf te verduidelijken.

Michiel de Ruyters wieg stond in het Zeeuwse Vlissingen en hij was zoon van een bierdrager die het zeemansbestaan had opgegeven. Geheel in overeenstemming met zijn eenvoudige afkomst werkte De Ruyter na zijn schooljaren een tijdje in de lijnbaan van de broers Lampsins.

Op zijn elfde vertrok Michiel naar zee als scheepsjongen en leerde hier de alledaagse praktijk van het zeemanschap. Na een korte onderbreking als kanonnier in het leger van prins Maurits zette De Ruyter in 1622 zijn loopbaan voort op de oorlogsvloot. Na verschillende tochten te hebben meegemaakt, ging hij over naar de handelsvloot, een niet ongebruikelijke overstap in die dagen.¹

Het bevel over een schip

In de jaren dertig van de zeventiende eeuw maakte hij carrière in de walvisvaart en klom op tot stuurman. In 1636 kreeg hij het bevel over een kaperschip met de bedoeling de Duinkerker kapers prijsgemaakte Neder-

landse koopvaarders te ontnemen en eventuele andere prijzen op te brengen. De Duinkerkers waren in die tijd een grote plaag voor de Nederlandse scheepvaart. Regelmatig loofden de admiraliteiten bonussen uit voor genomen Duinkerker schepen en indien een Nederlands schip terugveroverd werd, behoorde een deel van de waarde aan de bevrijder toe.

Bovendien waren er genoeg andere mogelijkheden om als kaper geld te verdienen. In Vlissingen en andere Zeeuwse havensteden zagen ondernemende reders hun kans schoon om hier een graantje van mee te pikken. Het zou het begin zijn van een Zeeuwse kapercultuur die in de zeventiende en achttiende eeuw alleen maar verder zou groeien. En zoals zoveel Zeeuwen probeerde ook De Ruyter zijn geluk in deze tak van scheepvaart.²

De kaapvaart bracht hem evenwel niet het succes dat hij ervan verwacht had. Zijn bemanning bleek onwillig en verlangde terug naar huis. De Ruyter heeft zich aan dit gebrek aan inzet en vechtlust bijzonder gestoord en trok daaruit de les dat:

het met onghewyllyge honden quaet asen [hazen] te vanghen is.

* De auteur is wetenschappelijk medewerker van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). In 2006 publiceerde hij een proefschrift met de titel *The Second Anglo-Dutch War. International raison d'état, mercantilism and maritime strife*.

1 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 11-29.

2 Van Vliet, *Vissers en kapers*, 107-108; Korteweg, *Kaperbloed en koopmansgeest*, 85-99.

In de volgende jaren was hij als kapitein van een koopvaardijsschip vooral actief in de West-Indische handel.³

Een commando op de vloot

In 1641 kreeg Michiel de Ruyter zijn eerste bevel over een oorlogsschip. De Staten-Generaal hadden besloten om Portugal met een eskader te steunen tegen Spanje. De Ruyter werd als schout-bij-nacht namens de Admiraliteit van Zeeland afgevaardigd om als derde man op de vloot van zeventien schepen mee te gaan.

Na enige weken gepatrouilleerd te hebben in afwachting van de Spaanse vloot vond op 4 november een zeeslag plaats bij St. Vincent. Aan beide zijden gingen twee schepen verloren. Na die bloedige confrontatie zochten de Spanjaarden hun toevlucht tot de veilige haven van Cadiz.

Zelf had De Ruyter zich goed geveerd, maar een aantal kapiteins was

tekortgeschoten in de zeeslag. Bij terugkeer in Lissabon ontvingen ook deze officieren evenwel gouden ketens van een dankbare Portugese koning. Begin 1642 werd duidelijk dat van Portugese kant geen acties meer te verwachten waren tegen Spanje. Een krijgsraad leidde tot het besluit terug te keren naar de Republiek.

De Ruyter had tijdens de tocht getoond over eigenschappen te beschikken die hem in zijn latere loopbaan tot zo'n grote admiraal maakten. Hij was bijzonder betrokken bij het lot van zijn bemanning en trok zich hun verwondingen en het feit dat sommigen sneuvelde zeer aan.

Daarnaast bleek hij in de strijd een capabele commandant te zijn. Het lange wachten aan boord had bij veel bemanningen tot ontevredenheid en desertie geleid. Maar aan boord van De Ruyters schip had dit, in tegenstelling tot andere schepen, niet tot problemen geleid.⁴

De Eerste Nederlands-Engelse Oorlog (1652-1654)

In 1651, na nog bijna een tiental jaren lang als koopvaarder actief te zijn geweest, besloot Michiel de Ruyter zijn loopbaan op zee te beëindigen. Hij had goed verdiend en kon zijn geld beleggen in rentebrieven en een

nieuwe woning. In 1652 brak echter de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog uit. De Engelse Commonwealth had een diplomatieke missie naar Den Haag gestuurd om tot een verbond te komen 'als by het huwelyck van man ende wyff'.⁵

De Staten-Generaal hadden het voorstel echter van de hand gewezen uit angst voor Engelse overheersing. Zij vreesden dat Engeland er vooral op uit was het Nederlandse overwicht in de wereldhandel teniet te doen met behulp van diplomatieke middelen. Het afkondigen van de beruchte Akte van Navigatie in 1651 deed de relaties nog verder verslechteren. Met behulp van deze protectionistische wet probeerde het Engelse parlement de eigen markt en de koloniën af te sluiten voor Nederlandse scheepvaart.

In 1652 botsten admiraal Robert Blake en admiraal Maerten Tromp bij Dover. De oorlog werd enkele weken later officieel verklaard. Na aanvankelijk te hebben geweigerd, accepteerde De Ruyter in juli een positie als vice-commandeur. De admiraliteiten vulden de rangen van de marine-officieren aan met ervaren koopvaardijkapiteins.

De Ruyter was gezien zijn eerdere ervaring in Portugal de ideale kandidaat. In augustus escorteerde De Ruyter met dertig schepen onder zijn bevel een grote vloot koopvaarders. Hij raakte in gevecht met een Engelse vloot onder George Ayscue. De strijd bleef onbeslist maar de koopvaardij-schepen bereikten veilig de thuishaven. In de Republiek begon nu zijn ster te rijzen.⁶

Het opperbevelhebberschap geweigerd

Nadat Tromp sneuvelde in de Slag bij Terheide in 1653 zochten de Staten-Generaal een nieuwe opperbevelhebber. Traditiegetrouw was de luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam, de oudste van de admiraliteiten, opperbevelhebber. De Admi-

3 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 31-32.

4 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 35-42; Van der Moer, *De Luitenant-Admirael-Generael*, 14-15.

5 Groenveld, 'Als by het huwelyck van man ende wyff', 147-158.

6 Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 56-63; Van der Moer, *De Luitenant-Admirael-Generael*, 19-29.

raliteiten van Amsterdam en Noorderkwartier wezen op De Ruyter. Dit was bijzonder omdat De Ruyter een Zeeuw was en er gewoonlijk een flinke dosis rivaliteit en wantrouwen bestond tussen de gewesten Holland en Zeeland. De Zeeuwse vlootvoogd had zich namelijk bijzonder capabel getoond en was bovendien niet betrokken bij politieke tegenstellingen tussen staatsgezinden en aanhangers van het Huis van Oranje.

Johan de Witt, de nieuwe pensionaris van Holland, was onder de indruk van de politieke loyaliteit van De Ruyter en bood hem het opperbevel aan. De Ruyter weigerde echter en liet De Witt geen andere keus dan Jacob van Wassenaer Obdam te benoemen. Deze adellijke legerofficier had geen andere kwalificaties dan zijn uit-

gesproken trouw aan het regentenbestuur van De Witt. Hij werd dus vooral om zijn politieke geschiktheid benoemd en ervaren marineofficieren werden geacht hem in het heetst van de strijd bij te staan met adviezen.

De Ruyter had het commando geweigerd omdat hij zichzelf er niet geschikt voor achtte, maar vooral om Johan Evertsen en Witte de With, die in anciënniteit hoger stonden, niet voor het hoofd te stoten. De Eerste Nederlands-Engelse Oorlog werd in 1654 afgesloten met de Vrede van Westminster. De Republiek had een duidelijke nederlaag geleden, maar de vredesvoorwaarden die Cromwell stelde, waren niet bijzonder streng. De Ruyter bleef ondanks zijn weigering het opperbevel op zich te nemen wel werkzaam bij de marine en stond

Van Wassenaer Obdam terzijde bij acties tegen de Zweden in de Oostzee (1658-1660).⁷

Aanloop naar de Tweede Nederlands-Engelse Oorlog

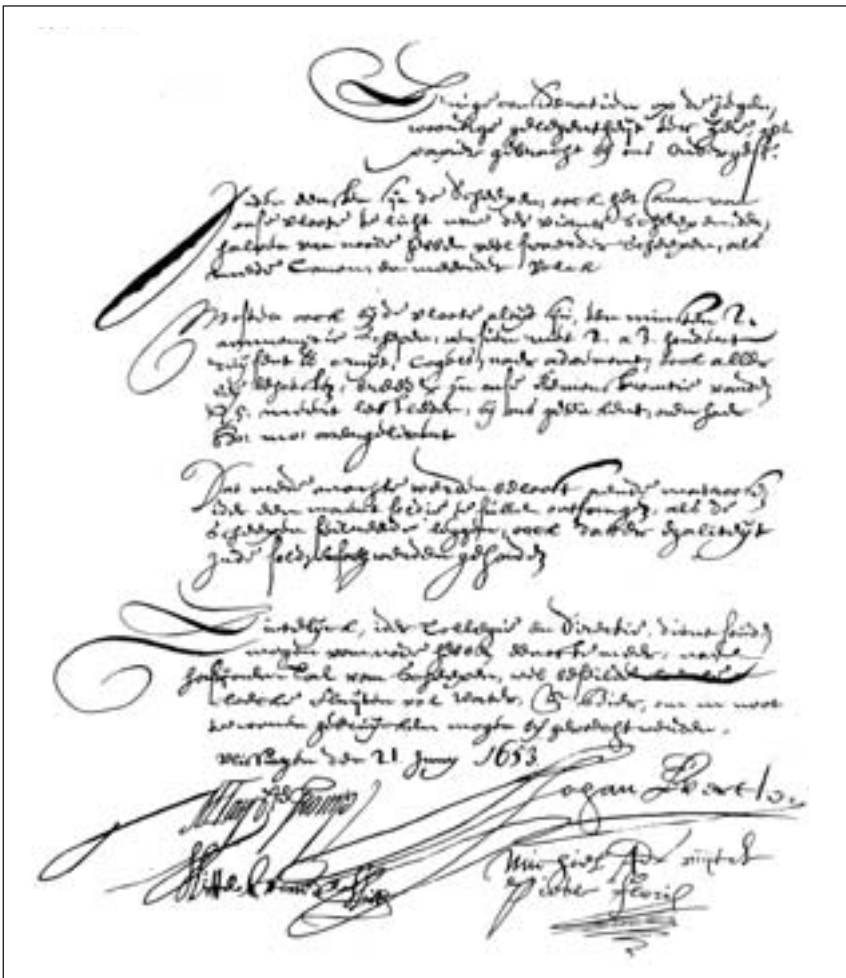
In 1660 werd Karel II gekroond tot koning van Engeland, Schotland en Ierland. In 1658 was Oliver Cromwell gestorven en zijn zoon Richard was niet in staat gebleken voor politieke en sociale stabiliteit te kunnen zorgen. Hij verloor al gauw zijn positie en *general* Monck marcheerde met het leger vanuit Schotland naar Londen om de macht te grijpen.

Na overleg met het parlement werd besloten een gezantschap naar Den Haag te sturen om Karel te verzoeken terug te keren en koning te worden. Men had grote verwachtingen van de nieuwe regering en hoopte dat ze in staat zou zijn de economische situatie te verbeteren.

In de Republiek hoopte men op betere verhoudingen met Engeland en de Staten-Generaal stuurden een delegatie naar Londen om een bondgenootschap te bespreken. De missie liep echter op niets uit omdat de economische rivaliteit tussen Engelsen en Nederlanders politieke samenwerking in de weg stond.

Overall ter wereld vonden confrontaties plaats tussen de grote handelscompagnieën. In Afrika en Azië kaapten de Nederlanders Engelse schepen. In Amerika werden vooral Nederlandse koopvaarders opgebracht door Engelsen.

Maar ook dichterbij huis was er concurrentie. Er werd hevige strijd gevoerd om de handel op de Noordzee, Oostzee en de Middellandse Zee. Zowel in Londen als in Den Haag bestond er de wil om de eigen economische en maritieme belangen te ondersteunen. De spanning op het gebied

⁷ Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 82-87; Groenveld, 'Stand en status'.

van de commercie zorgde al gauw voor verslechterende diplomatieke verhoudingen.⁸

De Barbarijse kapers

In 1661 kreeg De Ruyter opdracht met een vloot naar de Middellandse Zee te vertrekken om Algiers, Tunis en Tripoli tot een vredesakkoord te brengen en om Christelijke slaven vrij te kopen. De Barbarijse kapers die vanuit de Noord-Afrikaanse havensteden opereerden, vielen op grote schaal Europese schepen en kuststroken aan. Op de Atlantische Oceaan en zelfs tot op de Noordzee wisten zij door te dringen. Zij maakten de schepen en hun ladingen buit en maakten de opvarenden tot slaaf.

Zowel Engeland als de Republiek vond het af en toe nodig om met vlagvertoon, dreigementen en militaire acties de roverspraktijken te temperen. De resultaten van deze acties waren echter nooit van lange duur. De kapers begrepen dat zij de rivaliteit tussen Engeland en de Republiek uit konden buiten. Zij zagen daarom maar zelden de noodzaak om met beide landen tegelijkertijd een vredesakkoord te hebben. Het kwam bijna nooit tot Nederlands-Engelse samenwerking in de zeeroofbestrijding. Dit zorgde ervoor dat de Barbarijse praktijken bleven voortduren.⁹

De Ruyter op de Middellandse Zee

De Ruyters verblijf op de Middellandse Zee duurde van 1661 tot 1663. Zolang de Nederlandse vloot hier patrouilleerde, waren de Nederlandse Levantvaarders relatief veilig. Hij kocht honderden slaven vrij en wist een vredesverdrag met Tunis en Algiers te sluiten. De onderhandelingen

met Tripoli leverden weinig op, hoewel een aantal slaven vrij kwam.

In het voorjaar van 1663 droeg hij het commando over aan schout-bij-nacht Cornelis Tromp en vertrok naar huis. In februari 1664 werd De Ruyter opnieuw met twaalf schepen naar de Middellandse Zee gestuurd toen de Algerijnen het vredesakkoord op grote schaal schonden. De strategische positionering van dit eskader in de Middellandse Zee moet echter vooral gezien worden in het licht van de snel verslechterende Nederlands-Engelse verhoudingen.

Oorlog hing in de lucht en beide landen hadden al in de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog het grote belang van het kunnen beschikken over een eskader in de Middellandse Zee onderkend. De Ruyter ontmoette in juni dan ook het eskader van de Engelse *admiral* Sir John Lawson, die net als hij gestuurd was met de formele opdracht de Barbarijse kapers in het gareel te houden.

Lawson moest echter tegelijkertijd vooral de activiteiten van De Ruyter in de gaten houden.

De Nederlands-Engelse strijd om Afrika

De West-Indische Compagnie en de nieuw opgerichte *Royal Adventurers trading into Africa* beconcurrerden elkaar hevig om de lucratieve Afrikaanse handel in goud, ivoor en slaven. De Engelse compagnie ontving aanzienlijke hulp van de Engelse regering.

Karel, zijn broer Jacobus en vrijwel alle belangrijke hovelingen hadden aanzienlijke sommen geïnvesteerd in de nieuwe tak van handel.

In Engeland hadden de pamfletschrijvers en kooplieden het Hof voorgehouden dat de Afrikaanse handel gouden bergen zou gaan opleveren. De *Royal Adventurers trading into Africa* werd daarom bij uitstek het instrument van mercantilisten en ambitieuze politici.

In 1661 beval Karel zijn broer Jacobus, die *Lord High Admiral* was, om Richard Holmes met een aantal oorlogsschepen naar Afrika te sturen om een Engels handelsimperium te vestigen. Holmes, een enthousiaste houwdegen, nam zijn opdracht gretig aan en veroverde enkele Nederlandse handelsposten waar de Engelsen een claim op hadden.

In 1663 kreeg Holmes opdracht een nieuwe expeditie te ondernemen om de 'Engelse handel te beschermen'. Dit keer veroverde hij nog meer Nederlandse forten op de West-Afrikaanse kust en confisceerde hij een aantal schepen van de WIC. Medio 1664 bereikte dit bericht Europa en leidde in de Republiek tot grote consternatie.

De geheime opdracht aan De Ruyter

Johan de Witt was vastbesloten de acties van Holmes te laten vergelden. Daar was nog bijgekomen dat een Engels eskader de WIC kolonie Nieuw Nederland (tegenwoordig New York) bezet had. Hij meende dat toegeven aan de Engelse agressie alleen maar averechts zou werken en dat krachtig optreden geboden was.

De moeilijkheid was echter dat de Engelsen een openlijke reactie van de Republiek als oorlogsverklaring zouden opvatten. Karel had *admiral* Sandwich bevolen met een eskader in het Kanaal te patrouilleren met de opdracht een eventuele Nederlandse expeditiemacht op te zoeken en een handgemeen uit te lokken. Dit was voor de Republiek niet opportuun en dus moest De Witt een list verzinnen. Hij wilde De Ruyter opdracht geven om vanuit de Middellandse Zee naar Afrika te vertrekken om de zaak recht te zetten.

In de Staten-Generaal bleef echter weinig geheim. De Engelse gezant Sir George Downing had een uitgebreid netwerk van informanten en ook een aantal leden van de Staten-Generaal

⁸ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 78-92; Jones, *Anglo-Dutch Wars*, 145-142.

⁹ Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 114-121; Krieken, *Kapers en kooplieden*.

De zeeslagen van de drie Nederlands-Engelse Zeeoorlogen

1. Zeeslag bij Dover, 29 mei 1652	6. Zeeslag bij Nieuwpoort, 12-13 juni 1653	11. Tocht naar Chatham, 19-24 juni 1667
2. Zeeslag bij Plymouth, 26 augustus 1652	7. Zeeslag bij Ter Heijde, 8-10 augustus 1653	12. Zeeslag bij Solebay, 7 juni 1672
3. Zeeslag bij Duins, 8-9 oktober 1652	8. Zeeslag bij Lowestoft, 13 juni 1665	13. Zeeslag bij Schooneveld, 7 juni 1673
4. Zeeslag bij Dungeness, 10 december 1652	9. Vierdaagse Zeeslag, 11-14 juni 1666	14. Tweede Zeeslag bij Schooneveld, 14 juni 1673
5. Driedaagse Zeeslag, 28 februari-2 maart 1653	10. Tweedaagse Zeeslag, 4-5 augustus 1666	15. Zeeslag bij Kijkduin, 21 augustus 1673

stonden op zijn loonlijst. De Witt zorgde ervoor dat de resolutie, die door de Staten-Generaal aangenomen moest worden om de opdracht te kunnen verstrekken, vaag geformuleerd was.

Bovendien lokte een aantal van De Witts medestanders op het cruciale ogenblik van de bespreking van het stuk de notoire lekken weg. De Staten-Generaal begreep zodoende de strekking en de implicatie niet van het zojuist goedgekeurde besluit om De Ruyter naar Afrika te sturen. Downing had geen idee van de naderende aanval en kon pas bericht naar Londen sturen toen het al te laat was.¹⁰

Het veroveren van de Afrikaanse forten

De Ruyters actie in Afrika was een enorme klap voor de *Royal Adventurers trading into Africa*. Bijna alle Engelse forten werden ingenomen en alle aanwezige Engelse schepen geconfisqueerd. Grote hoeveelheden ivoor en goud werden aan boord van de Nederlandse schepen geladen.

Volgens de bekende dagboekschrijver Samuel Pepys betekende dit feitelijk het failliet van de Engelse compagnie. Toen het nieuws in Londen bekend werd, waren de Engelsen woedend en was de oorlog onvermijdelijk. Karel beval Jacobus om de jacht op de Ne-

derlandse scheepvaart te openen en om kaperbrieven uit te reiken. Bovendien deden in Londen de meest kleurrijke details over de gruweligheden van De Ruyter de ronde. Zo zou hij ongewapende Engelsen hebben laten martelen en vermoorden. In werkelijkheid had hij hun persoonlijke bezittingen ongemoeid gelaten en had slechts de goederen van de compagnie in beslag genomen. Hij had hen voldoende voedsel en wapens gegeven om te overleven.

¹⁰ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 105-108; Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*, 17-20; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 150-151; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 130-131.

In december 1664 viel een Engels eskader onder leiding van Thomas Allin het Nederlandse Smyrna-konvooi aan bij Cadiz. Er was nu feitelijk sprake van oorlog, hoewel de formele verklaring nog tot januari 1665 op zich liet wachten.¹¹

Barbados, Newfoundland en Delfzijl

De Ruyter stak na zijn Afrikaanse veroveringstocht met zijn eskader de Atlantische Oceaan over. Een aanval op de Engelse kolonie Barbados liep op niets uit omdat het fort onneembaar bleek. Hij zette koers naar Martinique voor verse voorraden en daarna naar St. Kitts.

In de buurt van Nevis en Montserrat veroverden de Nederlanders een aantal Engelse koopvaarders die waren geladen met tabak, suiker en indigo. Bij het Franse St. Kitts werd een deel van de buit verkocht en werd buskruit ingeslagen.

Een aanval op het door de Engelsen bezette Nieuw Nederland werd als te risicovol beschouwd. Daarom zette de vloot koers naar het noorden. Bij Newfoundland werd de plaatselijke visserij aangetast. Vervolgens zeilde De Ruyter met zijn schepen terug naar Europa, waarbij hij de veilige route ten noorden van Schotland koos. Door dichte mist ontsnapte De Ruyters eskader, dat door een Nederlandse galjoot op de hoogte was gebracht over de ontwikkelingen in Europa, aan een Engels eskader onder Sandwich. Door langs de Deense en Noord-Duitse kust te varen bereikten de Nederlanders op 6 augustus op een veilige manier Delfzijl.¹²

De Slag bij Lowestoft

De veilige thuiskomst van De Ruyter zorgde voor een enorme ontlasting van optimisme in de Republiek. Downing schreef dat *'De Ruyter's arrivall hath huffed them up beyond the skies.'*¹³ Terwijl De Ruyter de wereld-

zeeën afstroopte, was het in Europa helemaal misgegaan voor de Republiek. In juni 1665 hadden de Nederlandse en Engelse vloten elkaar getroffen in de Slag bij Lowestoft.

De Nederlandse vloot was slecht georganiseerd en was verdeeld in zeven eskaders. Van Wassenaer Obdam had nauwelijks gezag binnen de vloot en had besloten geen kriegsraad te houden. Het gebrek aan discipline en de onderlinge rivaliteit binnen het korps marineofficieren droegen verder bij aan de ineffectiviteit van de vloot. De verschillende eskaders, afkomstig uit de verschillende admiraliteiten, werkten nauwelijks samen. De kapiteins waren bovendien gewend aan duels tussen afzonderlijke schepen waarbij enteren de voorkeur had.

Het resultaat was desastreus. Al vroeg in de slag was het vlaggenschip *Eendracht* met de opperbevelhebber in de lucht gevlogen. Geen andere vlagofficier slaagde erin het commando over te nemen. Uiteindelijk verloor de Republiek zeventien schepen en 5.000 tot 6.000 man. De schade had nog veel erger kunnen uitpakken als de Engelse vloot onder Jacobus de achtervolgving met meer fanatisme had uitgevoerd.¹⁴

Opperbevel

Na deze enorme nederlaag moesten de Nederlandse autoriteiten ingrijpende beslissingen nemen. Besloten werd geen omgebouwde koopvaardersschepen meer aan de vloot toe te voegen. De zware Engelse kanonnen hadden geen enkele moeite gehad met de relatief kwetsbare schepen. Een aantal kapiteins had zich bovendien laf en incapabel getoond. Tussen de hogere officieren bestond rivaliteit en afgunst.

Bovendien moest een nieuwe opperbevelhebber benoemd worden. Cornelis Tromp werd tijdelijk commandant totdat De Ruyter terug zou zijn. De Witt zag in Tromp niet de nieuwe opperbevelhebber omdat hij fanatiek

aanhanger was van Willem III en een wispelturig, roekeloos en onberekenbaar karakter had.

De Witt toonde zich van zijn beste kant bij de wederopbouw van de vloot. Onvermoeibaar hield de pensionaris zich bezig met de nieuwbouw van oorlogsschepen en de reparatie van beschadigde schepen. Bovendien zorgde hij dat enkele kapiteins die zich niet naar behoren hadden gedragen voor de kriegsraad kwamen.

De Ruyter werd luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam. Deze admiraliteit was de oudste van de Republiek en leverde traditiegetrouw de opperbevelhebber. De Hollandse regenten hadden hun afkeer van het idee van een Zeeuwse bevelhebber definitief laten varen en waren opgelucht dat De Ruyter dit keer het commando aanvaardde.¹⁵

De voc retourvloot gered

De vloot van Sandwich, waar De Ruyter ternauwernood aan was ontsnapt, loerde op de voc vloot die vanuit Azië onderweg was naar huis. De Engelse regering had contact gezocht met koning Frederik III van Denemarken om samen deze rijke buit te pakken.

De Nederlanders zouden namelijk beschutting zoeken in de haven van het Noorse Bergen, destijds Deens bezit, om door oorlogsschepen naar huis te worden geëscorteerd. De route door het Kanaal was door de aanwezigheid

11 Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 134-145.

12 Verhoog en Koelmans, *De reis van De Ruyter*; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland*, 145-151.

13 Public Records Office (Londen), State Papers Holland 84/177 f51, Downing aan Arlington 11-8-1665.

14 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 130-132; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 155-159; Bruijn, *Varend Verleden*, 106; Fox, *Four Days Battle*, 94-126.

15 Oudendijk, *De Witt en de zeemacht*, 107-108; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 159; Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 130-132.

Michiel Adriaenszoon de Ruyter als luitenant-admiraal van de Admiraliteit van Rotterdam

(Foto: Stichting De Ruyter, www.deruyter.org)

van de Engelse vloot en grote aantallen Engelse kapers te onveilig geworden en dus werd gekozen voor de veiligere route ten noorden van Schotland.

De Deense vorst had toegestemd en de Engelse vloot sloot de Noorse haven af. Hier had zich een groot aantal Nederlandse schepen verzameld, waaronder VOC schepen en een aantal Levantvaarders. De gouverneur van de stad had echter geen bericht gehad van Frederik III omtrent de met de Engelsen gesloten overeenkomst.

Terwijl de Engelse gezant Thomas Clifford onderhandelde met de gouverneur liet de Nederlandse commandeur Pieter de Bitter zijn schepen een

halvemaanvormige slagorde aannemen. Bovendien hadden Nederlandse matrozen zich meester gemaakt van de kanonnen op het fort. Een Engelse aanval werd daardoor gemakkelijk afgeslagen. De Ruyter was direct na zijn thuiskomst met de vloot naar Bergen gezeild en begeleidde de koopvaarders naar huis.

Een storm sloeg de vloot echter uiteen en twee VOC schepen liepen de Engelse vloot in. Zo had Sandwich toch nog zijn prijs. De veilige aankomst van De Ruyter met het grootste deel van de koopvaarders had echter directe impact op de moraal in de Republiek. Het jaar 1665 was desastreus begonnen, maar door De Ruyter wist de Republiek zich te herpakken.¹⁶

Hervormingen op de vloot

Ondanks het verlies van de eerste zeeslag was men in de Republiek vastbesloten de oorlog tot een goed

einde te brengen. Het gereedkomen van vierentwintig nieuwe oorlogsschepen en de veilige thuiskomst van De Ruyter zorgden voor een gevoel van optimisme en vertrouwen. In januari 1666 verklaarden bovendien Frankrijk en Denemarken aan Engeland de oorlog.¹⁷

De Witt en De Ruyter begonnen gezamenlijk aan de hervorming van de ineffectief gebleken vloot. Er werd besloten geen koopvaardersschepen meer in te zetten bij gevechtshandelingen. Maar veel essentiëler nog was de vorming van een 'staande vloot'. De nieuw gebouwde schepen zouden niet meer, zoals vroeger gebeurd was, afgedankt worden na de oorlog, maar bleven in het bezit van de staat. De indeling van eskaders en de voorgescreven tactiek werden ingrijpend herzien. Voortaan zouden er nog slechts drie eskaders zijn.

Bovendien werd de linietactiek ingevoerd. De schepen dienden in linie te varen en moesten voorkomen dat de linie door de vijand onderbroken werd. Op deze manier werd veel nadrukkelijker gebruik gemaakt van kanonvuur en werd het enteren van vijandelijke schepen naar de achtergrond gedrongen. Het doel was delen van de vijandelijke vloot te isoleren en afzonderlijk te bestrijden door eerst hun linie te doorbreken. Door in linie te varen kon schip na schip een vijand de volle laag geven.

Uiteraard was voor deze manier van vechten een grotere grip van het centrale commando nodig. Door middel van een uitgebreider signaalsysteem werd dit mogelijk. Deze tactiek, die grotendeels van de Engelsen was afgekeken, zou voortaan de leidraad voor De Ruyter zijn.¹⁸

De Vierdaagse Zeeslag

In juni 1666 vond de grootste zeeslag plaats die ooit door zeilschepen is uitgevochten. De Engelse vloot had zich opgesplitst in twee delen. Het eerste deel onder prins Ruppert van de Pfalz zeilde het Kanaal in om een ver-

¹⁶ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 135-137.

¹⁷ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 150-153.

¹⁸ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 154-156.

EEN DRAAIERSJONGEN.

A. L. DE HOP.

R. HOL.

Zeer opperlett.

1. In een blauw ge-rui-ten kiel Draai-de hij aan 't groo-te wiel Den

gan - - - - - schen dag, Maar Mi-chiel-tjes jon-gens hart Leed on-

dra-ge-lij-ke smart, a - - Ach, a - - Ach, a - - Ach, a - - Ach!

2.

Als matroosje ving en net,
Heeft hij voet aan boord gezet,
Dat hoorde zoo,
Naar Oostinje, naar de West!
Jongens, dat ging opperbst,
Hojo, hojo, hojo, hojo!

3.

Daar staat Hollands Admiraal,
Nu een man van vuur en staal,
De schrik der zee,
't Is een ruiter naar den aard,
Glorieus zit hij te paard,
Hoene, hoene, hoene, hoene!

wachte Franse vloot op te vangen. De tweede, grotere, helft onder de hertog Van Albemarle zocht de confrontatie met de Nederlanders.

Vier dagen lang trachten beide partijen elkaars linie te doorbreken. Al op de eerste dag troffen beide vlaggenschepen, de *Royal Charles* en de *Zeven Provinciën*, elkaar in een onbeslist duel. Diezelfde dag sneuvelen Sir William Berkeley, vice-admiraal van het Engelse *White Squadron*, en Cornelis Evertsen de oudere, de Zeeuwse luitenant-admiraal van het Nederlandse tweede eskader.

Op de tweede dag sneuvelen Abraham van der Hulst, vice-admiraal van het tweede eskader en Frederik Stachauwer, schout-bij-nacht van het derde eskader.

Op de derde dag arriveerde prins Rupert met zijn vloot nadat hij bericht had gekregen dat de vermeende Franse landing niet zou plaatsvinden. De Engelse vloot werd plotseling met twintig 'verse' schepen. Desondanks werd Sir George Ayscue, de admiraal van het *White Squadron*, met de meeste van zijn bemanningsleden gevangen genomen.

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

Hij is tot op de dag van vandaag de enige Engelse admiraal die zich ooit in een zeeslag heeft moeten overgeven.

Op de vierde dag wist De Ruyter in een wanhopige, laatste, massale aanval de Engelsen te breken. Hierdoor kwam de Engelse achterhoede onder grote druk te liggen. De Engelse vloot, die grote verliezen en schade geleden had, kon de strijd niet voortzetten.

Ook de Nederlandse vloot was uitgeput maar had in een laatste offensief de overwinning weten te behalen. De overgebleven Engelse schepen profiteerden van een plotseling opkomende mist. De Ruyter meende dat God de Engelsen had willen straffen voor hun hoogmoed, maar niet willen vernietigen. In totaal verloren de Engelsen tien schepen en de Nederlanders vier.¹⁹

De Tweedaagse Zeeslag

De Engelsen slaagden er dankzij een grote financiële en logistieke krachtsinspanning in om, veel sneller dan de Staten-Generaal verwachtte, de vloot weer gereed te krijgen. Dit keer was wel bekend dat de Franse vloot nog in de haven van Lissabon lag, zodat er nu geen splitsing van de Engelse vloot plaatsvond. Ook in de Republiek waren de voorbereidingen intensief geweest.

Op 4 augustus 1666 troffen beide vloeten elkaar. Vrijwel direct raakte het tweede Nederlandse eskader gescheiden van de rest van de vloot en sneuvelde luitenant-admiraal Jan Evertsen, die zijn eerder gesneuvelde broer was opgevolgd. Vice-admiraal Ru-

¹⁹ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 156-159; Fox, *Four Days Battle*, 167-314; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 169-171; Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland* 167-176.

In het herdenkingsjaar 1907 heeft de toenmalige PTT voor het eerst postzegels uitgegeven waarop een andere persoon dan de regerende was afgebeeld

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

In 1957 eerde de PTT De Ruyter wederom met postzegels. Hier is onder meer zijn beroemde vlaggenschip De Zeven Provinciën afgebeeld

(Uit: Zeeuws Tijdschrift 2006/5-6)

dolph Coenders van hetzelfde eskader trof hetzelfde lot.

De grotere vuurkracht van de Engelsen deed zich gelden. Zwaar gehavend trok de Nederlandse vloot zich terug naar de kust, terwijl alleen de achterhoede onder Cornelis Tromp nog doorvocht. De Ruyter kreeg een hoogoplopende ruzie met Tromp en hij verweet hem roekeloosheid en het

in de steek laten van de rest van de vloot.

De Ruyter had het verstandiger gevonden een grotere nederlaag en zwaardere schade te ontlopen. Het gebrek aan discipline van Tromp maakte De Ruyter woedend. Beide admirals legden hun klachten voor aan de Staten-Generaal. De rivaliteit lag politiek gevoelig omdat Tromp een

fervent aanhanger van Oranje was. Tromp werd daarom ontslagen.²⁰

Holmes's Bonfire

Op negentien augustus 1666 voerde Robert Holmes met een eskader een aanval uit op het eiland Terschelling. Albemarle had hem opdracht gegeven zo groot mogelijke schade toe te brengen aan de Nederlandse handel en scheepvaart. In Het Vlie lagen zo'n 150 koopvaarders te wachten die waarschuwingen in de wind geslagen hadden.

Holmes, van advies voorzien door de Nederlander Laurens Heemskerck, stuurde vijf branders op de dicht opeen gelegen schepen af en stak ze in de brand. Heemskerck was een kapitein op de Nederlandse vloot geweest maar was na de nederlaag bij Lowestoft overgelopen naar de vijand. Holmes maakte dankbaar gebruik van zijn diensten en naar

(Photographics, www.photographics.nl – collectie muZEEum)

²⁰ Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 161-163; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 170-172, Fox, *Four Days Battle*, 331-341.

schatting werd voor £ 1.000.000 aan schade aangericht. Dit leidde in Amsterdam tot relletjes.

De volgende dag ging Holmes met een aantal soldaten aan land op Terschelling. Hij liet het dorp West-Terschelling plunderen en stak de huizen in brand. Dit leidde in de Republiek tot grote verontwaardiging omdat het hier vreedzame, doopsgezinde vissers betrof. De grote brand die Londen trof werd daarom als 'goddelijke vergelding' gezien voor de 'zondige' actie van Holmes.²¹

Het opleggen van de vloot

In Engeland hadden de oorlog, de in 1665 uitgebroken pestepidemie en vooral de brand voor grote geldnood gezorgd. De regering was aangewezen op leningen maar die werden steeds duurder en schaarser. Zeelieden werden inmiddels met schuldverklaringen betaald in plaats van geld. Het animo om op de vloot te dienen zakte tot een dieptepunt en de overheid moest de 'press-gang' gebruiken om voldoende mannen te ronselen.

De oorlog was bijzonder impopulair geworden en de eerst zo oorlogszuchtige mercantilisten betreurden nu de neergang in de handel en de scheepvaart. De regering zette echter ook in 1667 de oorlog nog voort omdat politiek opportunisme nu geen officiële vredesbesprekingen toeliet. Via het Franse hof werden echter de eerste verkennende onderhandelingen geopend. Karel beval Jacobus daarom in het volgende oorlogsseizoen geen vloot uit te reden. Alle grote oorlogsschepen moesten in de dokken worden opgelegd. Slechts een klein eskader met lichtere schepen zou moeten proberen zoveel mogelijk de Nederlandse scheepvaart te hinderen.

21 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 162-163; Jones, *Anglo-Dutch wars*, 172; Fox, *Four Days Battle*, 342; Scheffer, *Roemruchte jaren*, 138-141.

22 Rommelse, *Second Anglo-Dutch War*, 165-176.

De Tocht naar Chatham, 1667 (Foto KLTZ Diekenhof; Collectie NIMH)

De Engelsen gaven hierdoor op zee het initiatief definitief uit handen en gaven de voorkeur aan het aanleggen van kustverdedigingen. In de Republiek maakte men dankbaar gebruik van de afwezigheid van de Engelse vloot om de handel weer op te pakken. Dit leidde tot een opleving van de economie.²²

De Tocht naar Chatham

Begin 1667 werden Engeland, de Republiek en Frankrijk het eens over de locatie van de vredesbesprekingen. Uiteindelijk was de keuze gevallen op het kasteel van Breda. In mei 1667 waren de onderhandelingen echter vastgelopen toen de Fransen de Spaanse Nederlanden binnenvielen. De Witt, die hier koste wat kost een einde aan wilde maken, zag zich genoodzaakt tot *coercive action*.

De Fransen en Engelsen hadden namelijk in het geheim besloten samen te werken aan de onderhandelings-tafel.

Lodewijk XIV zou een *carte blanche* krijgen in de Spaanse Nederlanden indien hij Engeland

hielp een gunstige vrede te verkrijgen. Om niet gechanteerd te worden, moest De Witt dus een oud plan van hem uit laten voeren.

In juni 1667 leidde De Ruyter de vloot over de Noordzee naar de monding van de Theems. Daar aangekomen riep hij een krijgsraad bijeen en lichtte het doel van de missie toe. Zeventien oorlogsschepen, vijf jachten en vier branders zeilden de rivier op om een zo groot mogelijke schade toe te brengen. De rest van de vloot sloot de monding af om een eventuele Engelse tegenaanval af te kunnen slaan.

Op twintig juni veroverden de Nederlanders Fort Sheerness. Bij deze actie kwam het korps mariniers, dat in 1665 was opgericht, voor het eerst in actie. De vestingwerken werden gesloopt en de aangetroffen masten, kanonnen en touwwerken meegenomen. Op de tweeëntwintigste brak Jan van Braekel de ketting die over de rivier gespannen was. De Nederlanders wisten een aantal vrijwel onverdedigde schepen buit te maken of te laten zinken.

Ook het trotse vlaggenschip de *Royal Charles* – hetzelfde schip waarmee Karel in 1660 naar Engeland was teruggekeerd – werd gekaapt. Op vierentwintig juni zeilde de vloot met de buitgemaakte schepen terug richting de Noordzee.

De humane kant van De Ruyter

Tijdens de Tocht naar Chatham toonde De Ruyter zich niet alleen als triomferend opperbevelhebber, maar ook als genadige beschermer van onschuldigen. Een aantal Nederlandse zeelieden was met sloepen op verkenning gegaan op zoek naar rijkdommen. Er was op bevel van de Staten-Generaal een uitdrukkelijk verbod uitgevaardigd op plunderen. Het doel van de tocht was niet om de Engelse

burgerij te schaden, maar vooral om Karel te dwingen vrede te sluiten. Alleen schepen en faciliteiten van de Engelse staat mochten daarom worden geschaad.

Toen zij in het dorpje Grain aankwamen, probeerden zij de kerkdeur van de twaalfde-eeuwse *St James Church* te rammen. Nederlandse officieren belemmerden dit en lieten de schuldi-

De gerepareerde kerkdeur van de St. James Church in Grain

(Foto: J. Harding, www.sheelanagig.org)

gen straffen. De Ruyter zelf, zo gaat in het dorp nog steeds het verhaal, liet zijn sloopstimmerman met Nederlands hout de deur repareren. Nog steeds vertoont de deur de tekenen van de toegebrachte schade en de reparatie.

De Vrede van Breda

In juli 1667 werd de Vrede van Breda getekend. Dit akkoord was een breekpunt in de Nederlands-Engelse relaties omdat het een einde maakte aan decennialange economische rivaliteit. Nieuw Nederland bleef in Engelse handen. Dit was voor Engeland de mogelijkheid een koloniale stapelmarkt te creëren voor Amerikaanse producten. Niet langer zouden de Nederlanders hun monopolie ondergraven.

De Engelsen gaven hun claims in Indonesië op. Niet langer werd de hegemonie van de VOC daar uitgedaagd. Eindelijk was er overeenstemming over de gehate Akte van Navigatie. Voortaan zou ook Duitsland als Nederlands achterland beschouwd worden en mochten Nederlandse schepen Duitse goederen naar Engeland brengen.

De Derde Nederlands-Engelse Oorlog (1672-1674) zou daarom niet meer om mercantilistische redenen gevoerd worden, maar nog slechts wegens machtspolitieke ontwikkelingen.

Literatuur

Voor de gebruikte literatuur verwijs ik naar de *Leeswijzer Michiel de Ruyter*, die bij dit nummer van *Militaire Spectator* is bijgevoegd. Tevens verwijs ik naar de volgende titels:

- Bruijn, J.R., *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de 17e en 18e eeuw*. Uitgeverij Balans, Amsterdam 1998.
- Fox, F.L., *A distant storm: the Four Days Battle of 1666*. Press of Sail Publications, Rotherfield 1996.
- Groenveld, S., 'Als by het huwelyck van man ende wyff. Puriteinse voorstellen voor een Nederlands-Engelse unie, 1642-1652' in: E.K. Grootes en J. den Haan, *Geschiedenis – godsdienst – letterkunde. Opstellen aangeboden aan S.B.J. Zilverberg* (Roden 1989).
- Groenveld, S., 'Stand en status. Lignes, Duvenoirdes en Wassenaers' in: H.M. Brokken (red.), *Heren van stand. Van Wassenaar 1200-2000. Twaalfhonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis*. Hollandse Historische Reeks, Den Haag 2000.
- Jones, J.R., *The Anglo-Dutch wars of the seventeenth century*. Longman, Londen en New York 1996.
- Krieken, G. van, *Kapers en kooplieden. De betrekkingen tussen Algiers en Nederland, 1604-1830*. Bataafse Leeuw, Amsterdam 1999.
- Oudendijk, J.K., *Johan de Witt en de zeemacht*. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1944.
- Vliet, A.P. van, *Vissers en kapers. De zeevisserij vanuit het Maasmondgebied en de Duinkerker kaper (ca. 1580-1648)*. Hollandse Historische Reeks, Den Haag 1994.

(Foto: Stichting De Ruyter, www.deruyter.org)

Conclusie

De Tweede Nederlands-Engelse Oorlog was een oorlog waarin de Republiek alleen maar kon verliezen. Engeland trachtte de economische wereldmacht over te nemen en de Republiek kon deze alleen maar verdedigen. Al tijdens de Eerste Nederlands-Engelse Oorlog was opgemerkt dat Engeland een gouden berg aanviel,

terwijl de Republiek een ijzeren berg tegenover zich vond.

De rol van De Ruyter in de oorlog was van essentieel belang. Hij nam het opperbevelhebberschap over op een cruciaal moment en bevocht een belangrijke zege in de Vierdaagse Zeeslag. De Tocht naar Chatham is ingegaan als één van de grootste huzarenstukjes in de maritieme geschiedenis en is uitgebreid bestudeerd door alle belangrijke admiralen na hem.

Tijdens zijn opperbevelhebberschap wist De Ruyter altijd zijn menselijke kant te bewaren. Hij voelde zich verantwoordelijk voor zijn manschappen en ging, volgens zeventiende eeuwse maatstaven, opvallend humaan om met tegenstanders en non-combattanten. Zijn onvoorwaardelijke trouw aan de staat van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het vermogen nederig te blijven bij alle behaalde successen maken dat zijn persoon en daden nog vierhonderd jaar na zijn geboorte bewondering blijven afdwingen.